

İSTANBUL'DA YENİ BULUNAN İKİ BİZANS MEZAR KABARTMASI VE BENZERLERİ<*>

Nezih FIRATLI

1958 yılı yaz aylarında, İstanbul'da Taşıkasap'ta, Tevfik Fikret Sokak'ta kazı sırasında kanalizasyon hendeği kazılarak, karşılıklı 50 ve 41 No. duvarların önünde (Res. 1), akroterleriyle beraber işlenmiş İahit cephesi, şeklinde gayet iyi durumda, köfeki taşından mamul bir kabartmaya rastlanmıştır ve bu kabartmanın mahiyetini anlamak için İstanbul Arkeoloji Müzelerince burada ufak çapta bir araştırma yapılmıştır. Kazı yeri, dar bir sokak olduğu için, bu araştırma kafi derecede etraflı olmuştur. Kazı sırasında, gayet iyi muhafaza edilmiş ikinci bir kabartma bulunmuş ve her iki kabartmanın mahiyetini anlatan müşahedeler yapılabilmektedir (1).

Kabartmaların bugünkü zeminden 2.50 m. derinde *in situ* durumda rastlandı. Birinci kabartma kuzey-güney yönünde, köfeki plaklarla kaplı bir zemin üzerinde, aynı taştan yapılmış ve kabartmanın istinat etmesi için yuva ihtiva eden bir imide üzerinde idi (Res. 3). Bu kabartma üç yanı 0.60 m. kalınlığında duvarlarla çevrili takriben 1.00X2.00 m. ölçüsünde bir mezarın ön cephesini kapatıyordu (Res. 2). Mezarı çevreleyen diğer üç duvarın üzerinde silme seviyesi, kabartmanın akroter dışında kalan yüksekliğini aşmıyor-

(*) Birinci kabartma bulunduğunda, buluntu yerini Arkeoloji Müzeleri Müdür Muavini Osman Sumer ile o zamanki ihafiyat memuru Musa Baran tetkik ederek müşahadelerini raporla tesbit etmişlerdir. İkinci kabartmanın araştırılmasında ve planın yapılmasında bu rapordan faydalanılmıştır. Yazı hazırlanırken Hocam Oğuz Prof. A.

M. Mansel'in kıymetli irşadına marifetli olduğumu ve arkadaşım Doç. Dr. Semavi Eryılmaz'ın yardım ve mütalaalarından istifade ettiğimi hatırlatmak ve kendilerine teşekkür etmek isterim.

(1) İlk haber için Bk. **Anatolian Studies IX**, 1959 s. 31.

du. Duvarların daha üst kısımları harap olduğundan, binanın örtüsü ve yüksekliği hakkında bir şey söylemek kabil değildir. Bu kabartmanın kuzey ve güney yanında duvarlar batıya doğru 1.00 m. kadar uzanmakta olup, kuzeydeki uzantı köşe yaparak kuzeye dönmekte ve bu duvarın gerisinde bir mezar bulunmakta idi (Res. 2/I/C). Bu mezarın hatımsında, güney duvarı doğrultusunda ve mezarın batı duvarına temas eder halde ikinci bir kabartma diğeri ile aynı şekilde dik duruyordu. Bu kabartma dahi takriben 1.00X2.00 m. ebatlarındaki bir mezarın ön cephesini örtmekte idi (Res. 2/I/B). Bu mezarın zemininde dört köşeli küçük sütun başlıklarından yontulmuş, yüksekliği 0.18 m. olan dört tane küçük kaide bulunmakta idi. (Res. 3-A). Bu mezarın içine ayrıca belki bir ahşap lahtın konulmuş olduğunu gösteren delilleri teşkil etmektedirler.

Bu kabartmaların istinat ettikleri köfeki bloklar kaldırıldığından, bir metreye derinliğinde ve kabartmaların duruş istikametlerine dikey halde yanyana ikişer mezarın bulunduğu görüldü. Kabartmalar bu çifte mezarın tüm ortalarında durmaktadır. İkinci kabartmanın altındaki çifte mezarın güneyinde, bu çifte mezara dikey vaziyette bir tek mezar bulunmakta, bu güneyinde ise, evvelkinin aynı bir çift mezar daha güneye doğru uzanmaktadır (Res. 2/II). Bu mezarların tamamının çevresi moloz taş duvar ile yapılmış olup, horasan harç ile sıvalı idi, mezarlar içinde müteaddit iskeletler vardı. Yani bunlar tek bir şahsı mahsus olmayıp muhtelif şahıslara ait iskeletler ihtiva eden umumi mezar veya aile mezarı mahiyetinde idiler. Mezarları birbirinden ayıran ara bölümleri yine köfeki levhalarla yapılmışlardır.

dı. Bütün bu mezarların üzerini örten köfeki ibldklar muntazam dōşeli bir saha meydana getirmekte olup, bu iki kabart - manın önünde oldukça geniş bir saha meydana geliyordu. Kabartmaların birbirine nazik durumu Ravenna'daki Ga:Ha Placidia mauseleumunu hatırlattığından (2) bir üçüncü kabartmanın güneyde veya batıda olması ihtimali düşünülebilirdi. Biz de iki istikamette araştırma yaptık, ama da kabartma bulunmadı, daha fazla araştırma yapılmıģa da o istikamette bulunan evler mani oldu.

*:

İlk bakışta lahit cephesi intibai hırakan bu kabartmalar her ne kadar bir mezarla ait iseler de, monolit bir lahte ait parçaktır değildirlir. Üç tarafı örme duvar ile çevrili olan bir mezarın ön cephesini kaplamak üzere sütunlu ilahit cephelerini taklid edilmişlerdir. Akrotederin de gösterilmesi bu teslii kuvvetlendirmektedir. Bu mezarın üstü aynı taş levhalarla kapatılmış olmalıdır. Fakat bunlara ait izleri tesbit edemedik. İlk bulunan 5122 No. [u kabartmanın (Res. 4) üst kenarında görülen boydan boya oyuk kısım, 5123 No. lu diğer kabartmada da kısmen mevcuttur. Bu oyukların mezarın üstüne konacak örtüyü tutmak üzere yapılmış olmaları gerekmektedir. Buldukları durum dikkate alınmıyorsa bile bu iki kabartma ile İmrahor Oamiinde bulunan (3) ve bazıları "lahit parçası" olarak müzeleştirilen (4), akroterli parçanın, yekpare bir bloktan yapılan ve ayrıca bir kapağı olan bir lahtin parçası olmaması gerekir. Zira bir lahtin kapığına ait olması gereken akroter ile sandukıa kısmı aynı bloktan işlenmiştir, aynı zamanda köşeler, bir lahtin

(2) W. F. Volibaoh, *Frühchristliche Kunst*, Müöohen, 1958, Lev. 144--147, ss. 72-73; *JAJ*, 64, 1960 ss. 69; İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı No. 9, Hf60, s. 6, Res. 30..Sl. Bu yazı kısaltılmış olarak ayrıca *Cahiers Archeolog'iques XI* de neşredilmiştir.

(3) G. Mendel, *Catalogue des Sculptures grecques, romaines et byzantines* tL 1914, No. 670.

(4) J. Kollwitz, *Oströmische Plastik & der Theodosianischen Zeit*, Berlin, 1941 s. 163, lev. 56/2.

köşesi şeklinde dış yanlara doğru uzamakta, muntazam bir levhanın kenarı olarak yontulmuş halde nihayetlenmektedir. Lahit parçasında hiç olmazsa yana uzayan kısımların izlerinin görülmesi gerekir. Şu halde akroter ihtiva eden bu iki kabartma, sütunlu lahitlerin taklidi olup, kagir bir mezarın yalnız ön cephesini örtmek suretiyle ona lahit görünüşü vermektedirler. Böylece yekpare bloktan yapılmış lahtenazaran çok daha ucuz, ama, bir nevi "taklit lahit" elde edilmektedir. Bu müşahede İmrahor Camiinde bulunan akroterli parça hakkında Pantchenko tarafından ileri sürülen izah tarzına (5) vüruh vermektedir.

Taşkasap'ta bulunan bu iki kabartmanın durumu ve buldukları yer genel olarak Vatıkanda San Pietro kilisesi altında meydana çıkarılan mezarlara, bilhassa "Mısırlıların Mezarı"na benzetilebilir (6). Bu kabartmaların bağlı buldukları mezarların heyeti mecmuası, bir mezar binasının günümüze intikal eden kalıntısı olmalıdır.

*:

Her iki kabartma da işlenmesi kolay bir nevi kalker olan "köfeki" denilen Bıakırköy 11.ışından yapılmıştır. Birinci kabartma (No. 5422, Res. 4) birbirinden sütunlarla ayrılmış ortadaki üçü kemerili, yanlardaki ikisi köneli olan beş nişli bir lahit cephesi şeklinde olup bir "Traditio Legis" sahnesi ihtiva ediyor. Ahşapta kapağın kenarını temsil eden, kemerler üzerindeki bantta, mısır harflerle yazıldığı anlaşılan bir satır kitabe vardır. Harfler, tamamen kaybolmuş ise de, kalan izlerden mezarın EPTYXIOC isimli bir şahsa ait olduğu anlaşılmaktadır. Kabartmada esas önem ortadaki nişte teksif edilmiştir. Sağda ve solda ayakta duran şahısların, hatta akroterlerdeki havarilerin bakışları, mer-

(5) A. Pantchenko, Note sur les reliefs d'Imrahor Dj,amissi, Mendel, *Catalogue des sculptures*, II, s. 461-463; bu yazının Rusca olan aslı için bk. Bulletin de l'Institut imperial russe d'archeologie a Constantinople, XVI, 1912, s. 1-358. Lev. I-III, (Rusça).

(6) J. Toynbee - J. W. Perkins, *The Shrine of St. Peter*, London, 1959, s. 51, Res. 7, Lev. 7.

kezi nişte ayıakta duran sakalsız ve genç tasvir edilen İsa'ya tevcih edilmiştir. İsa, elinde rulo tutmakta, sağ eliyle bu ruloyu işaret etmektedir. İsa'nın yanındaki şa - hıslar, havı.ri Petrus ve Paulus olım.alıdır. Sol yandaki nişte sağ elini düşünür vaziyette başına temas ettiren bir kadın, sağ yanda ise elinde açık bir rulo tutan diğer bir kadın v,ardır. Buradaki kadın figürlerinin ne oldukla.rını kestirmek ,güçtür. Mamafih İstanbul'da İbu çağa ait diğer kabartmalarda da kadın figürlerine rastla - nır (7).

İkinci kabartma (No. 5423, Res. 5) sütunlu hınit cephesi şeklindedir. Burada bir "Majestas Domini" sahnesi vardır (8). Diğerleriyle aynı ,işçiliği gösteri- yor. Nişlerin kemerleri diğer kabartmaya naz.aran yarım daa:r,eye daha yakındır. Sü- tunların v:e şahısların yüksekliği diğerine nazaran daha kısadır. Kabartma mrntazam bir dikdörtgen şeklinde değildir, sol kısmı, sağa nazaran daha alçaktır. Ortada hele - zoni yırvlı sütunlarla tahdit edilmiş olan nişte sakalsız ve genç İsa, ayakları geniş silmeler ihtiva eden bir tahta oturmuştur, ayaklarını bir tabureye basıyor. Sol elin- de ,açık halde mukaddes kitabı tutuyor. Sağ eliyle takdis işareti yapmaktadır. Sağ yan-

da Havari Petrus , sol yandaki nişte Paulus

vıarıdır. Diğer i'ki nişteki şahıslarla akro - terlerdeki .büstler havarileri temsil etme- Hdir. Her H i kabartmada da erkek figür- lerindienı bazılarının saçları enselerine ka- dar uzamakta ve kulakları hizasında uzıak- tan küpe hissi veren bir-er bukl,e yapmaktadı,r. Yine bazı figür,lerin gfü bebekleri ve göz pınarları aynı kalınlıkta makkapla oyulduğundan, bu hal pı•ofiLden tasvir edilen figürlerde çifte göz bebeği görünüşü hasıl ediyor.

(7) Mesela İstanbul Müzesindeki beşinci asır sonuna ait sütun tamburunda iki kadın görül- mektedir: Mendel, Catalogue des Sculptures II, No. 659; Pi,erce - Tyler, L'Art By:ııantin, L Pa- ris 1932, s. 81, Lev. 127; F. Volbach Frühcristliche Kunst, lev. 76, s. 69

(8) Majestas Domini için bakınız: F. Gerke, **Ohristus in der Spaetanrtiken Plastik**, Mainz 1948, s. 49 vd.

Istanbul'da Bulunan Aynı Tip Diğer Kfihartmalair

İstanbul Müzesinde bu kabartmalarla aynı mahiyette mahalli kalkerden yapılmış kabartma parçaları mevcuttur. Bun - ların bir kısmı Taşkası2.,p ·kabartmaları gibi sütun ve kemer gibi ,sütunlu lahitlere mahsus hususiyetler ihtiva etmekte, diğer- lerinde ise zengince süslü veyıa basit bir bordür bulunmakta-dır. Her iki grubun alt kısmında daima düz boş bırakılmış bir bant vardır. Mimari tezyinatı olanlar yukııarda zik edHen İmrahor Camiinde bulunan ak - roterli parça (9) He 1957 de Topkapı gü- neyinde yeni ,açılan girişin tanzimi sırasın- da bulunan parçalar (10) (Res. 6 - 12), Çapıs,'da evvelce bulunan parça (No. 45,36, Res. 13) velstanbul'da bulunmuş olmakla beraber hakiki bulunduğu yer bilinmeyen Daniel kabartması ihtiva ieden parçadır (No. 3289, ıRes. 14). Bunla.ra E,dirnekapı- da surlarda evvelce bulunmuş, okı,n par - ça (11) da ilave edHebilir. Berlin'deki, Is- tanbul'da bulunan mezar steHnin (12) de bu seriye ithal,i ger,eikir. Bu stel bize, sütun- lu }ahitleri taklit eden bu kabartmalar ya- nında, bunlarda,n dıs.ha mütevazi mezarlara ait olan yine sütun veya paye ile tahdit edilmiş n ş şeklinde, daha ziyade doğuda

Mısır'da rastlanan tipte (1'3), stellErin

(9) Mendel IL No. 670; **The Walters Art Gallery, Early Christian and Byzantine Art**, Baltimore, 1947, No. 68, Lev. IV.

(10) Bu kabartmalar Topkapı güneyinde Mil- let Caddesi için surlarda yeni açılan girişin iki yanındaki duvarlarda Arkeoloji Müzeleri Müdürü Rüstem Duyuran idaresinde yapılan restorasyon faaliyeti sırasında, dış surlarda tamir malzemesi olarak kullanılmış halde ele .geçti, aynı tipten muhtelif kaibar'tmalara ait oldu ları anlaşılıyor..Bu parçaların burada zikrine müsaade ile yazım111 tamamlanmasma yardım eden ve ikendi neşir hak- kından feragat g•österen sayın Müdür R. Duyu- ran'a teşekkürlerimi tekrarlarım.

(11) Mendel III, No. 13,18

(12) K. We,ssel, **Ein Führer durch die Früh- christlich - Byzantinische Sammlung**, Berlin, 1967, s. 120.

(13) Bu tip steHer için Bk. K. Weissel, **Op. Cit.** s. 120; Ç. M. Kaufmann, **Hendbuch der Christlichen Archaologie**, Pedauborn 1913, s. 490, Res. 188.

de bulunduğunu gösteriyor. Mimari deko- rasyon ihtiva eden bu parçalar yanında yine kalırcı ve bu kabartmalara benzer işçilik gösteren diğer seride ise üst ve yan kenarlar bazan zengin, bazan basit bir yaprak sırası ihtiva eden bordür ile tahdit edilmiştir. Bunlar İmrehor Camii'nde bulunan Kudüs'e giriş ve Majestas Do- mini tasvirini havi olan iki kabartma (14), Mevlahane kapı İsa kabartması (15), Edirne kapı'da bultman İsa'nın mucizesini tasvir eden parça (16), Altımermer'de bulunan Yahudi gençlerini fırında gösteren kabartma ile Hazreti Yunus'un deniz ej- deri tanrılarından yutuluşunu gösteren kabartma (17), Fena: "İ İsa'da bulunan, yine Hazreti Yunus'un yutuluşunu gösteren kabartma (118) (No. 45'17, Res. 15) dır. Hazreti İbrahim'in kurban kesmesini gösteren 'kalkar kabartma işçiliği ve malzemesi itibariyle İmrehor Camii kabartmaları meyanda mütalaa edilirse de (19), arka yüzündeki silmele ve salip kabartmasından anlaşıldığına göre, doğrudan doğruya bir korkuluk levhasıdır (Res. 16 A. B.), bu sebeple bu mezar kabartması, Jarından ayrı mahiyettedir. ,Saydığımız diğer kabartmaların arkaları işlenmemiş ve düz bırakılmıştır. İkalımları da, korkuluk levhaları- na nazaran fazladır. Bunların da sütunlu lahit taklidi kabartmalar ,gibi kagir bir mezarın ön kısmını örten, fakat bu defa sütunsuz ve tek sahne ihtiva eden lahit cephelerini takilden yapılmış olmaları mümkündür. Bilhassa İmrehor Camii'nde bulunan Kudüs'e giriş ve Majestas kabartmalarının şekli bunu mümkün kılmakta -

(14) Mendel il No. '668 ve 669; **Early Christian and Byzantine Art** No. 57, 59 T. Rice, **Kunst Aus Byzanz**, No. 16; Peirce-Tyler, **L'Art Byzantin** I, No. 128 a. Volibacı, **Fruhelhr'istische Kunst**, Lev. 81, s. 60.

(15) Mendel II, No. 673; Peirce-Tyler, **Op.**

Cit. I, No. 164.

(16) Mendel II. No. 672; Peirce-Tyler, **Op.** Cit. I, No. 165.

(17) Mendel II, No. 686-687.

(18) N. Fıratlı, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Seçme Bizans Eserleri Rehberi**, İstanbul. 1955, s. 32.

(19) T. Rice, **Byzantine Art**, London 1954, s. 159; **Kunst Aus Byzanz** s. 38

dır. Bunların arkaları kaba bırakıldığı için Pantchenko'nun da düz bırakıldığı üzere (20), korkuluk levhası olmadıkları gibi, kalınlıklarından ötürü kaplamalı levhası olmaları da az ihtimal içindedir ve mezar cephesini kapatan kabartmalar olmaları çok daha mümkündür. Bunlardan Majestas Do- mini kabartmasının sağ tarafının işlenmemiş olması is,2, 'Taşkasırcı kabartmalarından Traditio Legis kabartmasında, kabartmanın sol tarafının duvarla kapandığı için kısmen işlenmeden bırakılmış olması gibi (Res. 3). bu kısmı muhtemelen bir duvarın kalıntı olması ile izah edilebilir. Durumları izah edilememiş olmasıyla beraber, İmrehor Camii kabartmalarının genel olarak Taik Manastırlara mahsus ossuarlarda kullanılmış oldukları kabul edilmiş gibidir (21). Hemen hemen aynı kılımlıkta olan ve benzer hususiyetler gösteren Edirne kapı (22) ve Mevlane kapı (2.3) kabartmaları ile Yunus'un yutulmasını gösteren kabartma (Res. 15) için de aynı teklif yapılabilir. Çevrelerinin şekline biraz değişik ve kalınlıklarının ,daha az olmasına rağmen Altımermer kabartmalarının da (24) aynı tip kabartmalardan olmaları mümkündür.

Nrkropol:

Kabartmalarımızın bulunduğu Taş - kasap ve Çapa semti Konstantin surlarının geçtiği hat civarına rastlıyor (25) (Res. 17). Bu havalide zaman zaman mezar buluntularına rastlanmaktadır. Müzede toplanan bu eserler Tefik Fikret Sokağının elada dahil olduğu Çapa mıntıkasının Bizans çağında nekropol olduğu hakkında kafi delil teşkil edecek miktardadır. Burada evvelce kitabeli Bizans mezar taşları bulun-

(20) Pantchenko, Mendel il, - 461

(21) **Early Christian and Byzantine Art**, Baltimore 1947, s. 32-33, No. 57-59. T. Rice, **Kunst Aus Byzanz**, II. 38.

(22) Mendel II, 672

(23) Mendel II, 673

(24) Mendel II, 686-687.

(25) R. Janin, **Constantinople Byzantine**, Paris 1950, s. 32

muş (26), daha sonra 193,1 de kırmızı breşten çocuk lahti ele geçmiştir (27) (Res. 1/3). Çapa Kız Sanat Okulu yanında kitabeli iki basit mermer mezarı (28) ile yukarıda zikredilen ilk kabartma parçası (No. 4,536, Res. 13) ele geçmiştir (Res. 1/2). Son yıllarda yine aynı yerde okulun önünde bir stel ve lahit kapağı bulunmuş (Res. 1/3) ve içi mumya şeklinde oyulmuş basit bir lahte tesadüf edilmiş (29) (Res. 1/4). Daha batı kuzeyde GurabJ. Hastahanesi bahçesinde içleri mumya şeklinde oyulmuş Bizans lahitleri rastlanmıştır ve bunlardan kapağında enteresan bir salıplı kaba tması olan çocuk lahti Müzeye nakledilmiştir (30). Bu saha ile surlar arasında da R. Jan'ın bir nekropol işaretlemektedir (31) Bu noktanın kuzeyinde olan ve şehrin esas merkezinden hemen hemen aynı uzaklıkta bulunan Fenari Isa Camii civarı ve Sarıgözel'de (32) aşağı yukarı aynı çağ mezarlık malzemesi veren bir nekropoldür (Res. 17/6). Buradan Marmara sahiline doğru ilerlendiğinde Altmermer'de aynı tip mezarlık buluntularına rastlanır, daha güneyde, Berlin'deki Isa ve Havarileri harvi meşhur Side - mara tipi lahit parçasının (33) bulunduğu

(2-6) J. Babel, *Miss'ion Archeologique de Constantinople*, Paris, 1921 s. 50, No. 5. Müze env. no. 2787-2788.

(27) Arif Müfit (Mansel), *AA*, 46, 1931, s. 175, res. 3, Müze env. No. 4014,

(28) Stellerin Müze env. no. 4010-4011. Bu kabartma parçası ve steller Çapa ve civarının yangın yeri halinde bulunmuş ve yeni binalar yapılmaya başlandığı sırada ele geçmiştir. O zamanki kayıtlara göre, buluntu yeri Nurlu Dede mahallesinde Kalender Çeşme sokağında mektep itinalindedir ki, bu Çapa Kız Sanat Enstitüsünün arka avlusu güneyine yakın bir noktadır. (Bu mevki için Bk. E. Harikı Ayverdi. **19. Asırda İstanbul Haritası**, İstanbul, 1958, Pafta D/4).

(29) N. Fıratlı, İstanbul ve civarından üç not. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı V 1952, s. 62 No: 1, 2, S. Eyic?, Anadolu II. 1955, s. 83.

(30) **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı** Nu. 7, 1956, s. 55, Müze env. no. 5220.

(31) Janin, **Constantinople Byzantine**, Harita I.

(32) Arif Müfit (Mansel), **İstanbulda Bulunan birrens Lahti**, İstanbul, 1934, s. 5.; A. M. Schneider, **Byanz**, Berlin, 1936 s. 95, No. 22.

(33) K. Wessels, **Op. Cit.** -s. 173, Res. 5; Vol- baclı, **Frühchristliche Kunst** s. 58, lev. 73.

Samatya - Sulumanastır'a varılır (Res. 17/8) ve nihayet aynı tip w. I bartmalann bulunduğu Imrehor Camiine erişilir (Res. 17/9).

Yukarıda zikredilen kabartmaların birçoğu, Topkapı, Mevlanekapı ve Eirdirnekapı'da surlarda yapılmış tamirlerde mal - zeme olarak kullanılmış halde ele geçmiştir - tir. Bu ise tamir için gerekli malzemenin surlardan pek uzak olmayan nekropolden de toplandığına işaret eder. Bu suretle Erken Bizans çağında Konstantin surları ile bugünkü surlar arasında kalan sahanın bilhassa 11 yedinci tepenin bulunduğu Topkapı - Çapa arasının nekropol olduğu anlaşılmaktadır. Antik çağda Qemberlitaş, bilhassa Beyazıt - Laleli ve Süleymaniye arasında bulunan nekropolün (34), Konstantinden sonra şehrin genişlemesine paralel olarak, babya doğru yer değiştirdiği, bilhassa V ve VI ncı asırda bu sahada yayıldığı söylenebilir. O halde kabartmalarımız, gayet geniş bir sahayı işgal eden bu nekropoldeki oldukça büyük bir mezar binasından gelmektedir. Bu tip diğer kabartmaların bulunması, bu nekropolde aynı tipte müteaddit mezarların bulunduğunu göstermektedir.

Kabartmaların Tarihi:

Bu iki kabartma gerek şekil, gerekse mevzu bakımından henüz putperest gelenin tesirlerini muhafaza etmektedir. Üzerlerinde tılsım edilen *Majestas Domini* ve *Trinitas Legis* Konstantin'den sonraki çağda, çok kullanılmayan ve esasında putperest ananeyi devam ettiren mevzulardır (35). Bu sebeple ilk bakışta kendilerine verilecek tarih VI ncı asır sonundan sonrasına ait olmayacağı gibi, Konstantin çağından evvel de ait olmamalıdır. Aşağı yukarı aynı mevzuları havi Imrehor Camii kabartmalarına yakın bir tarih verilmesi ge-

(34) N. Fıratlı, *Decouvertes de Trois eglises byzantines a Istanbul*, **Cahiers Archeologiques** V, 1951, s. 183; E. Mamboury, *Les Necropoles de Byzance*, **Buletin Officiel du Touring et Automobile Club de Turquie**, No. 79, 1948, s. 27/30.

(35) C. M. Kaufmann, *Handbuch der Christlichen Archaeologie*, s. 498 vd.

rekiyor. Fakat işçiliği on'.:tra nazaran daha itinalıdır. Diğer yandan mermerden yapılmış, hanedana mensup bir şahs•.ı ait okm Sarıgüzel İahti ile Berlin'deki Samatya'da bulunmuş olan Sidem:tra tipi lahit parçasında ,görülen itinalı işçilikten de ayrılmaktadır. On'.arın birinci sınıf işçiliğ-i yanında, bu kabartmalar ikinci derecedeki san:ükârlar tar:tfından ucuz ve kolay i•}lenen malzemedir "taklit lahit" olarak yine ikinci derecedeki şahsiyetler için yapılmışlardır. Şu halde bu iki kabartmayı V inci asrın ikinci yansına veya en geç altıncı asır başına ts.rihlendirmek yerinde olacaktır.

Bu seriden olan yeni bulunan Topkapı kabartma:larının, birkaç ayrı mezar kabartmasının parçası oldukları görülmektedir. Gerek kalınlıkları, gerekse üslupları birbirinden ayrı eserlerdir. Mısır'a İmçiş (Res. 8), İmrehor Camiinde bulunan Kuduş'e giriş kabartma:n ile aynı tarihe ait olmalıdır. Başların profilden işleniş tarzı, kumaş katlarının şekli bunu teyit etmektedir. Majest::s Domini tipindeki parça (Res. 11), İayakta havari 'kabartması (Res. 10), İmrehor Camii *Mafestası* ile aynı üsluptadır, belki de aynı atölye malıdır. Alınlıklı köşe parçası ile (Res. 6), sakallı erkek figürünü h::vi kemerli parça (Res. 7) aynı esere ait olabilirler. Erkeğin elbisesinin kolunun kumaş katlarının keski ile gösterilmesi, büyük Traditio Legis kabartmasındaki İs,:ı'nın kollarının ve Daniel kabartmasında (Res. 14) kumaş 'katlarının işJ.eniş i gibidir. Bu bakımd:n bu iki parçayı, iki havari büstünü (Res. 12) ye akroteri'itativa eden parçayı (Res. 9) T,ışkasap kabartmaları ile aynı 7.amana tarihlemek mümkündür. Kumaş katlarının şekli ve kemerin boş ve düzgün bırakılması olması sebebiyle Daniel kabartması d:t (Res. 14) aynı zamana tarihlenebilir. Çapa'da bulunan parça (Res. 13) ile Fenari İsa'da bulunan Yunus kabartma:ısının (Res. 15), bu mezar :kabartmaları serisinin son misaherini teşkil ettikleri söylenebilir. Bu parçalarda görülen yaprak sırası, V inci ve daha sonraki asırhira ait Ravenna lahitletinde mevcuttur. İfose İa Piskopos Theo-

dor'un €58 yılma ait lahtinde vardır. İki parçad::: bu yaprakları daha fazla stilize edilmiştir. İş!enişlerinin kabalığı, kum katlarının şekli itibariyle, bu iki kabartmayı VI nci asır sonuna veya VII nci asra tarihlemek gerekir.

İs,tanbul'a mahsus bir kal,kei ile yapılmı olan bu kabartmaların hepsinin yine İstanbul'da imal edildiklerini düşünmemek için sebep yoktur. Bunlar muayyen bir İnc 2-tö'.yenin malı gibi görünmektedir. Mesela iki büyük kabartma •:ıyı atölyenin malı -dır, Topkapı kabartmalarından yukarıda sayılanları da İmrehor Camiinde bulunan İfo.jestas kab:rtması ile aynı atölyede yapılmış olmalıdır.

Bu ser-i kabartmalardan büyük bir kısmı surlarda yapılan tamirler sırasında kullanılmış olarak bulunmuştur. Bu husus tarihleme b:tkımından bir kıymet ifade etmiyor. Zir,İ surlarda en s.on yapılan tamirlerde bile yakın olan nekropolün malzemesinin kullanılmış olmaları mümkündür.

Traditio Legis kabartmasındaki kitabede geçen EYTYXIOC ismi üzerinde biraz dur•.ırak yazımıza son verebiliriz. İs -tanbul'da E.YTYXIOC isimli birisi tarafından kurulmuş bir manastırın mevcudiyeti bilinmektedir. Bu manastırın kayıtlara göre IV ve V inci tepeler arasında, muhtemelen Haliç yakınındaki ,St. Laurentius ve St. Matron kiliselerine yakın olması gerekmektedir. Bu manastırın banisi EYTYXLOC 518 - 5,36 yılları arasında vazife görmüştür (36). Kabartmanın üslubuna göre verilecek tarih ılaşığı yu-k,ııı bu tarihe uyuyorsa da, kabartmafar 5 inci tepeden uzakta, 7 nci tepenin gü -neyinde bulunmuştur. Bu vaziyette bu iki şahıs arasında bir yakınlık kurmak için isimlerinin aynı oluşundan b:::şka bir sebep yoktur. Kabartmada adı geçen EYTYXIOC'un, bu kabartmanın vaziyetine göre büsbütün basit bir adam olmadığı anlaşılıyorsa da, geniş Constantinopolis nekropolündeki herhangi bir EYTYHIOC olm:ssı çok daha fazla ihtimal içindedir.

(36) R. Janin, *Les Eglises et les Monasteres*, Paris, 1953, s. 125.

KATALOG

Yazıda zikredilen İst,'I İnbul Arkeoloji Müzelerindeki aynı tip loalker mezar kabartmaları

1 - Büyük kabartma. *Tnaditio Legis* (Res. 4). İstanbul, Taşkasap, Tevfik Fikret Sokağında bulundu (Res. 1/1). Müze env. No. 5422. Uzunluk 2.15, yükseklik (arkroterle beraber) 1.22 m., kalınlık 0.20 m., sütun yüksekliği 0.42/0.43. Sütun başlığı 0.10 m. Tamam durumdadır, sütunlu bir lahtın uzun cephesi şeklinde olup, iki yanda akroterleri vardır, akroter dörtte bir daire şeklindedir, esas levha ile beraber yontulmuştur. Arıkası ve yanları düzdür, yanlarda bir lahtın yan cephelerinin geriye doğru uzaması geleneğin kısımlarının veya parçaları veya izleri yoktur. Ön yüz iki yanlı, daşakuli bir yiv ihtiva eden payelerle tahdit edilmiş olup, sütunların ayrılmış, ortadaki üçü ornamasız kemeri havi, yanlardaki ikisi köşeli olan beş nişten meydana geliyor. Ortadaki ilki sütun helezoni yivli, yanlardaki iki sütun ise düzdür. Sütun başlıkları korint nizamında olup iki büyük akant yaprağından teşekkül ediyor. Yaprakların uçlarında makkapla yapılmış delikler vardır. Kaide-leri dört köşeli bir plintos üzerinde geniş bir torusu havidir. Kemerler arasında kalan boşluklardan ortadakilerde rozetler, diğer ikisinde üçer yapraklı zambak vardır. İsa'nın solundaki rozetin yarıprığı diğerlerinden bir fazladır. Kabartmanın sağ yanındaki yarım elmssonda bir nebati süs vardır, buna tekabül eden soldaki saha duvar ve silme He kapandığı için işlenmemiştir. Kemerler üzerinde, esası itibariyle bir lahitte, kapağının kenarını temsil eden bantta madeni harflerle yazılmış olduğu anlaşılan bir satır kitalbe vardır, harfler kaybolmuştur, kalan izlerden kitabeyi çözmek mümkündür. Kitabede geçen iki şahıs ismi sınırdan silinmiş, belki başka bir isim kazınmıştır. Akroterler arasında üst kenar öne doğru meyillidir, burada boydan boya, kabartmanın gerisinde kalan mezarı örten örtüyü tutan bir dış yapılmıştır. Bu kısmın

ortasından bir parça iki harfin yarıları ile beraber kopmuştur.

2 - Büyük kabartma. *Majestas Domini* (Res. 5). Evvelki ile aynı yerden bulundu. Müze env. No. 5423. Uzunluk: 2.06 m. Yükseklik (arkoterle beraber), sağda, 1.20 m., solda 1.216 m. Kalınlık 0.20 m. Sütun yüksekliği 0.34 m. Başlık 0.10 m. Evvelki ile aynı şekildedir, aynı işçiliği gösteriyor. Yırtılmalardaki payeler üçer yivlidir. Bu kabartmada kemerler daha yüksek, sütunlar daha kısa, figürler daha bodur - dur. Kemerler üzerindeki bant düzdür, kitabesizdir. Sütunların altındaki plintos, diğerinden daha enlidir. Kabartmanın solu sağından daha alçaktır. Akroterler daha büyüktür. Sol akroter kopmuş ve yarıptırılmıştır ve arka kısmından da bir parça kopmuş ve kaybolmuştur. İki akroter arasında kalan kenar diğeri gibi öne meyfidir, sağ tarafından bir kısmı oyulmuş başlanmışsa da, sonuna icadar tamamlanmamıştır. Kabartma tamamdır, kenarlarının zedelenmesinden başka bir eksiği yoktur. Kemerler arasında kalan ekus, sonlarda altışar yapraklı rozet vardır. İsa'nın solundaki rozet 7 yapraklıdır. İki yanlardaki yarım ekussonlarda iki yapraklı birer zambak çiçeği vardır.

3 - Kabartma parçası (Res. 6). Topkapı güneyinde açılan yeni girişin iki yanındaki surların temizliği ve restorasyonu sırasında, dış surlarda kullanılmış ohrak bulundu. No. 5417. Uzunluk 0.75 m., yükseklik 0.27 m., kalınlık 0.16 m. Yukarıdaki iki kabartmaya benzer bir mezar kabartmasının sol köşesi olmalıdır. İki dış sırası He süslü köşeli bir nişin üst kısmını havidir. Sol tarafına dört helezondan meydana gelen bir yarı plintos vardır, sol kemerli nişin kemerine ait ufak bir iz vardır. Kemerle alınlık arasında kalan ekussonda derin bir kaptan için iki güvercin görülmektedir. Güvercinler çok iyi işlenmiştir. Üstte ince bir bant vardır. Sol köşenin üstünde akroter olup olmadığı belli değildir, bu kısmı fazla hanbolmuştur. Sol kenarda da ince bir bant kabartmanın solunu tahdit ediyor. Alınlıkta sağda bir dik, birisi sığa bükülmüş iki çam kozalığı görülmüyor,

solda, sağa uzanan bir el (?) görülüyor. Arkası ve sol yanı düzdür.

-1- Kabartma parçası (Res. 7). Ev- velki ile aynı yerden. No. 5413. Yük. 0.49 m., genişlik 0.22 m., kalınlık 0.16 m. Zengin süslü, kemerli bir nişin sağ tarafını ait parça ile bunun üst kısmında. üst kısımdan ince bir bant ile ayrılmış olan sahada yönü sağa olan, fakat başını sola geriye döndürmüş, sakallı uzunca saçlı bir erkeğin belden yukarısındaki kısmı. Sağ yanı kırık, elbisenin kolunda küçük keski darbeleri ile yapılmış kumaş kaHarını belirten çentikler vardır. Solda bir hayvanın başı (?), kemerde inci dizisi, boncuk ve imame sırası vardır. Kemerin iç tarafında yani tamburda akant yaprağı, dış tarafında yine yaprak tezyimati vardır. Kabartmanın sağ başka yerde kullanıldığı sırada muntazam kesilmiştir. Bu kabartma parçasının kemeri yukarıda zikredilen Edirnekli'de bulunan parçaya (37) çok benzer, bunun kemeri de aynı şekildedir, aynı zamana ait olabilirler.

5 - Kabartma parçası. *Mısıra'ya* (Res. 8). Evvelki ile aynı yerden. No. 5415. Yük. 0.74 m., gen. 0.45 m., Kal. 0.15., alt plintin genişliği 0.12 m. Üst kısmı kırılmıştır, iki parçaya ayrılmış ve yapılmıştır. Üst ve yan kırılmaları noksanlardır. Helezoni yivli sütunla ikiye ayrılan kabartma sahasında, sağda eşek (burada at gibi görünüyor) üzerinde amazon tarzında oturmuş Meryem ve kucağında çocuk İsa görülüyor. Meryem'in yüzü profildedir, sağa müteveccittir. İsa'nın yüzü de profilden olmakla beraber, tamamen harabeliştir. Meryem'in sol tarafı ve hayvanın ön kısmı noksan. Meryem ile sütun arasında üst kısmı kırık bir ağaç vardır. Kabartma sahasının altında diğer kabartmalarda olduğu gibi bir plint vardır. Kabartma kazma ile tahrip edilmiştir, alt kısmında ve sütunun solunda kazma izleri görülüyor. Sütunun solundaki sahneden hiçbir bakiye kalmamıştır. Kabartmanın işçiliği, kumaş katlıları diğer kabartmalardan değişik üslupta ve daha iyidir. Sağ

(37) Mendel, III, 1318.

tarafı başka yerde kullanılmak üzere muntazam kesilmiştir.

6 - Kabartma parçası (Res. 9). Ev- velki ile aynı yerden. No. 5414. Yük. 0.27 m., gen. 0.49 m., kalınlık 0.12 m. Akroter ihtiva eden bir kabutmanın sağ kısmı. Akroterin üst kısmı kırık, burada bir büst okluğu kalan izlerden oluşuyor. Akroterle alt kısım arasında boş düz bir bant vardır, altta üçgen şeklinde bir nişin sağ tarafı. Bu kısımdaki yarım ekusson içinde bir akant yaprağı, ve sahayı doldüren helezoni bir filiz vardır. Altta köşeli nişin düz olan sağ kornişi, bunun altında kabartma sahasına ait tasvirsiz bir parça. Alt kısım gari- rimuntazamdır.

7 - Alçak kabartma parçası (Res. 10). Evvelki ile aynı yerden. No. 5420, yükseklik 0.76 m., gen. 0.29 m. kalınlık 0.12 m. İki parçadır, biri birine eklenmiştir. Üzerinde ayakta giyimli baş noksan şahsın ait gövde ile onun iki yanında diğer iki şahsın ait kumaş katları. Ba kısmı boyundan itibaren noksan. İki şahsın boyunları da görülüyor. Sağ eisini göğsü hizasına kaldırmış, göğsüne bastırmaktadır. Eibise ince kıvrımlar halinde keski ile işlenmiştir. Figür sağ müteveccittir, sağa adım atmak üzere bulunuyor. Bu parçanın İnnrehor Camii kabartmalarından akroterli parçadaki havayı benzer gibi bir gruba ait olması muhtemeldir. Arkası düz, sağ yam muntazam kesilmiştir, altta 0.15 m. eninde bir plint vardır.

8 - Kabartma parçası (Res. 11). Ev- velki ile aynı yerden. Uzun saçlı ve sakalsız bir şahsın belden üst kısmı. Kabartmanın hiçbir tarafında çerçeve yoktur. Alt kısmı kırık. Cepheden tasvir edilen bu şahs İnnrehor Camii *Majestas* kabartması ile benzerliği çoktur. Bunun da bir Majestas sahnesine ait olması çok muhtemeldir. Kabartmanın solu ve üstü yontulmuştur. Sağ yanı ve altı gayrimuntazam kırılmıştır. Figür eliyle takdis işareti yapıyor. *Kumaş* katları keski ile yontulmuştur, arkası düzdür.

9 - Kabartma parçası (Res. 12). Ev- velki ile aynı yerden. No. 5418. Yük. 0.34 m., Gen. 0.22 m., Kalınlık 0.12 m. Bütün

çerçevesi noksan. İki ayrı planda. sola doğru bakan sakallı iki havari hüsty. Öndeki- nin sağ eli göğsü hizasına kalkıktır, her ikisinin de burunları kırılmıştır. Plakın arkası düzdür. Kabartma kalınlığı 4 cm., plakın kalınlığı 8 cm. <ir.

1ü - Kabartma parçası (Res. 13). Çap:ı.'da Kız Sanat Enstitüsü yanında, iki tane kitabeli stel ile birlikte bulundu. No. 1536. Yükseklik 0.85 m., genişlik 0.50 m., Kalınlık 0.15 m., alttaki bandın eni 0.11

m. Sütun yüksekliği, kaide ve başlık hariç

0.30 m. Üstteki bandın eni 0.045 m. Figürün yüksekliği 0.53 m. Üç parçaya ayrılmış ve yapıştırılmıştır. Sütunlu bir laliti takiit eden kabartmanın sağ yanındır. Ar - kası, üst kenarı ve yanı düzdür. Sağda üç yivli bir paye, solda helezoni yivli bir sütunla tahdit edilmiş kemerli bir niş içinde ayakta cepheden tasvir edilmiş bir erikek. Gözleri yumuk gibidir. Kabartmanın solu sütundan itibaren kırılmıştır. Kabartma - mn sola doğru ne kadar devam ettiği kati olarak tahmin edilemezse de, kemerli niş yanındaki sütun başlığının genişliğine ve katan ize nazaran köşeli ve kemerli olmak üzere iki niş daha ihtiva etmesi ,gerekiyor. Ayıakta duran şahıs eHnde bir rulo tutuyor, kısa saçlı ve sakalsızdır, ayaklarında sandal vardır ve ayaldıa,r prof iliden gösterilmiştir. Bacakları ıksadır, bodur bir şahıstır. Kumaş katları kabaca gösterilmiştir. Rulo tutan kol ,kumaş katları üzerinde pek acemice ve nispetsiz bir şekilde işlenmiştir.Bu kabartmada,köşede,cliğer kabartmalarında görülen akroter yoktur. Gösterilmediği veya ayrıca yapılmak mezar yapısında yerine konulduğu düşünülebilir. Kemele'de stilize sade yaprak tezyinatı vardır, yaprağın orta damarı çizgi ile gösterilmiştir. Bu tezyinata Ravenna !lahitlerinde (38) Fenari İsa'da bulunan kabartma etrafında (Res. 15) rastlanır. 6 veya 7 nci asr.a ait Taşoz'da bulunan korkuluk

(38) .Volbacih, Früihcihri.st!i<the Kunst, No. 174.179.

levhalarında biraz değişik bir tarzda bu tezyinat görülmektedir (39).

11 - Kabartma parçası. Daniel (Res. 14). İstanbul'da bulunmuştur, tam bulunduğu nokta malum değildir. No. 3289. Yükseklik 0.53 m., genişlik 0.54 m., kabartma sahasının kalınlığı 0.16m., nebati süslü olan üstteki firizin kalınlığı 0.20m. Nebati süslü bir firiz altında kemerli niş ihtiva eden bir parçadır. Niş içinde ortadının ve yanlardan nişe tutturulmuş bir perdenin altında, kolları açık olan Daniel cepheden tasvir edilmiştir. Kabartmanın yanları, alt kısmı ve üstü kırılmış ve yontulmuştur. Solda kemerin sütuna istinat ettiği noktada sütun başlığına ait pek ufak bir parça vardır. Üstte akant yapraklarından yapılmış yüksek bir firiz, yapraklar kemerin tam ortasında sağa ve sola doğru kıvrılmakta ve bu yaprakları bir ince bant birbirine ra,ptetmektedir. Daniel'in elbisesinin kollarında kumaş katlarını belirten keski ile yapılmış çentikler vardır. Bel - den aşağı kısmı kırıktır.

12 - Kabartma parçası. Yunus'un deniz ejderine atılması (Res. 15). Fenari İsa'da, cami yakınında 1933 yılında kanalizasyon inşaatı sırasında bulundu. No. 4517. Yüksek. 0.90 m., genişlik 0.71 m., kalınlık 0.12 m. beş parçaya ayrılmış olup, birleştirilmiştir. Kabartmalı ve fakat sütunsuz bir tahti taklit eden kabartmanın sol tarafıdır. Sağ yanı noksandır, figürler ve bordür hayli aşınmıştır. Sol yamında: ve üst kenarında yukarıdaki 453,6 No. İskartma (Res. 13) ve Ravenna lahitlerinde görülen şekilde yaprak sırası vardır. (Bk. Not. 37 - 38). Altta 0.12 m. genişliğinde diğer kabartmadaki gibi bir pht mevcuttur. Kabartma sahasında Hazreti Yunus'un denize atılması tasvir edilmektedir. Yunus ve diğer şahıslar çıplaktır. Saçları diğer kabartmalardakiler gibi ensede bukle yapmaktadır.

(39) Mendel II, No. 688,684,